

Szabadidő-mintázatok a campusokon

Bocsi Veronika

■ Tanulmányunk fő célja, hogy a felsőoktatásban tanuló diákok szabadidejéről árnyalt képet adjon, s a jelenségek egy olyan tágabb szociológiai kontextusba helyezze, amely a felsőoktatás-, a szabadidő-, illetve az értékszociológia metszéspontjában helyezkedik el. Kutatási problémánk aktualitását hangsúlyozza az a tény is, hogy egy rendkívül gyorsan változó jelenségréől beszélünk – a diákok életmódjában történő elmozdulások ugyanis pár év alatt következnek be, s rajzolják újra a hallgatói szabadidős mintázatokat. Az aktuális trendeket meghatározó kontextuális tényezők köre komplex rendszert mutat, hiszen a hallgatók szociokulturális háttere és habituális jegyei, vagy éppen az intézmények támasztotta követelmények és lehetőségek éppen úgy meghatározzák a kutatási területünket, mint az életmód általános, tágabb jellemzői és változásai. Arra a kérdésre keressük tehát a választ, hogy milyen jellemzőkkel írhatjuk le a diákok szabadidő-struktúráját, milyen kemény változók magyarázzák a különböző tevékenységek közötti eltéréseket, milyen szabadidős-csoportokat tudunk identifikálni a diákok populációján belül, illetve hogyan tudjuk a kötetlen tevékenységek rendszerét az értékszociológia segítségével megközelíteni.¹ ■

A felsőoktatás és a szabadidő kapcsolatáról

Az egyetemek, főiskolák campusaival kapcsolatos kutatásoknak a fókuszába nem túl gyakran kerülnek a szabadidő-szociológia kérdésvetései – a jelenségkör vizsgálata ugyanakkor egyre inkább indokoltnak tekinthető ezen a terepen is. Ennek legfőbb okaként azt nevezhetjük meg, hogy a diákok életmódjában az utóbbi évtizedekben jelentős súlyponteltolódások voltak megfigyelhetők, amelyek a hallgatókat a rigidebb, tanulásorientált életformától elmozdították. Fontos leszögezni, hogy ez a tendencia nem általánosítható maradéktalanul, valamint az elmozdulás sem csupán a szabadidő szféráját helyezte fokozottabban előtérbe: elég, ha a fizetett munka campusokon belüli térhódítására gondolunk.

¹ Elemzésünk a 2010-es Campus-lét Kutatás: Csoportok és csoportkultúrák a Debreceni Egyetemen c. kutatás (Vezető: Prof. Szabó Ildikó, OTKA szám: K81858) nagymintás (N=2384), a Debreceni Egyetemet érintő lekérdezésén alapszik.

A diákokat gyakran a nap huszonnégy órájában a campusokon találjuk, de sok esetben olyan hallgatók is az egyetemek-főiskolák területén töltik az estéiket, akiknek a lakóhelye a campusokon kívül található – a tevékenységek egy jelentős része a felsőoktatás „földrajzi” terében zajlik. Fontos megjegyezni, hogy az egyetem szervezete nagyobb, bár esetenként eltérő mértékű autonómiát biztosít. Ha a szervezetszociológia szemszögéből közelítjük meg a jelenséget, akkor azt mondhatjuk, hogy a felsőoktatás nyitott csoportként funkcionál (Váriné, 1987). Az egyetem vagy a főiskola inkább a tágabb értelemben vett kereteket szabja meg, a tevékenységek összehangolása, szelektálása és pozicionálása azonban a diákok feladata és joga.

A hallgatói életmód legnagyobb tömbjei, valamint ezek szerepe, fontossága sajátos, a felnőtt korosztály életmódjától eltérő jegyeket mutat. A diákok időfelhasználásának az egyik legnagyobb szeletét a tanulással összefüggő időkeretek jelenti, amelyre a nemzetközi szakirodalom az „akadémiai idő” (Zulauf és Gortner 1999; Roth et al. 2003) terminust használja. Ez foglalja magában az előadásokon eltöltött órákat és percekét, a gyakorlatok időtartamait, de ide sorolhatjuk az otthoni tanulást vagy a tanulási célú olvasást is. Másik jelentős tömbként a szabadidős tevékenységeket nevezhetjük meg. Ennek mennyisége az intézményi keretekbe is beágyazott, hiszen az óraszámok, illetve az ezeken való részvétel a szervezeti keretektől is függ, valamint a campusok infrastrukturális sajátosságait, illetve elhelyezkedését is megemlíthetjük mint a kötetlen tevékenységeket alakító keretrendszer elemeit. A kereső munka elterjedése az utóbbi évtizedben vált a hallgatói életmód szerves részévé (Altörjai és Róbert, 2006; Fényes, 2010; Szöcs, 2013), mértéke ugyanakkor Magyarországon még töredéke az előző két tömb átlagos időráfordításainak (Bocsi, 2013). A hallgatói életmód speciális jellegét adja, hogy bizonyos, a felnőttek esetében napi rutinként jelentkező kötött tevékenységek mérsékelten vagy egyáltalán nem épülnek bele: ilyen például a házimunka vagy a gyermekevelés időkeretei. A hallgatói életmód tehát egyfajta balanszírozásként fogható fel az akadémiai idő, a szabadidő és a kereső munka között – azonban fontos hangsúlyozni, hogy az arányok és a ritmusok kialakításában az egyéni autonómiák meglehetősen szélesnek tekinthetők. A campusokon magvalósuló életformák súlypontozása teljesen eltérő lehet, hiszen megvalósíthatóvá válik a rigid, tanulásorientált életforma is, míg bizonyos esetekben a szabadidős tevékenységek komoly dominanciáját tapasztalhatjuk. Az életmód egyéni konstrukciós lehetőségei az ifjúsági életszakasz kibővült autonómiáival is párhuzamba állíthatók.

A hallgatói életmód megváltozását, tehát a tanulási tevékenységek háttérbe szorulását a nemzetközi hallgatói populációban elvégzett időmérleg-vizsgálatok is alátámasztják. Babcock és Macks (2011) szerint 1961-ben az Egyesült Államok nappali tagozatos hallgatóinak akadémiai ideje még hetente 40 órát tett ki, de a 2003-as országos mintában ennek értéke már csupán 27 óra volt. Ezzel párhuzamosan a fizetett munka és a szabadidő mennyisége növekvő tendenciát mutatott. Jacobsen és Forste (2011) napi bontásban az akadémiai idő ráfordítását 5,5 órára becsülte. Zulauf és Gortner (1999) az Ohioi Egyetemen 1997-ben felvett vizsgálatában heti 19,5 óra szabadidőt, 12,3 óra fizetett munkát, 10,4 óra tömegközlekedést és 10,1 óra televíziózást mért. A hallgatók akadémiai idejének csökkenése rendkívül összetett folyamat: okai a populáció összetételének átalakulásától az intézményi standardok változásán keresztül vezetnek el bennünket a javuló oktatástechnikai feltételekig. Ez utóbbi pont arra hívja fel figyelmünket, hogy az akadémiai idő csökkenése nem definiálható egyértelműen

negatív jelenségként. Azt azonban leszögezhetjük, hogy a szemünk előtt lezajló folyamat azt eredményezi, hogy az átcsoportosított időkeretek egy jelentős része a szabadidő szférájához sorolódik, s kiterjeszti azt. Ezeknek a vizsgálatoknak a magyar megfelelői egyelőre még nem állnak a rendelkezésünkre – a KSH időmérleg-vizsgálatának „tanuló” almintájában például a középiskolás korosztály a felsőoktatásban tanulókkal összevonva szerepel, a diákok időmérlegének kutatási eredményeiből pedig longitudinális változásokat nem, vagy alig tudunk modellezni. Ennek ellenére feltételezhetjük, hogy az előbb ismertetett irányok a magyar felsőoktatásban is valószínűsíthetők.

Ha össze akarjuk gyűjteni azokat a változásokat és trendeket, amelyek az utóbbi évtizedekben a magyar felsőoktatásban lezajlottak, és a tanulásorientált életforma hangsúlyának gyengülését eredményezhetik, elsőként az eltömegesedés jelenségét kell megemlítenünk. Az eltömegesedés magával hozta olyan intézményeknek és képzéseknek a felsőoktatásban való megjelenését, amelyek követelményrendszere az elitképzések sajátosságaitól meglehetősen eltért. A hallgatónak ezáltal lehetőségük volt arra, hogy életmódjukat a kötetlenebb tevékenységek irányába mozdítsák el. Más esetekben az intézmények fennmaradása függött/függ a hallgatók létszámától, s ez olyan stratégiákat eredményezhet, amelyekben a fő cél a diákok oktatási rendszerben való megtartása. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy ezek a változások nem jellemzik egyöntetűen a felsőoktatás egészét, hiszen a diverzifikáció és a piaci folyamatok következtében továbbra is adottak maradnak azok a szegmensek is, amelyek más, a tanulásorientált életmódot inkább megkövetelő stratégiákat tartanak fenn vagy alakítanak ki.

Másodsorban hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a felsőoktatás világában a szabadidővel összefüggő jelenségek az ifjúsági kohorsz tágabb kontextusában is értelmezhetők. A szabadidő státusképző, réteg-hovatartozást alakító jegyeinek felértékelődése (Andorka et al. 1995), a munkaerőpiac lehetséges, negatív kimenetű scenáriói (Beck, 2013), a szabadidőre vonatkozó döntési jogkörök kiszélesedése, identitásképző erejének növekedése a fiatalabb életkori csoportokban mind-mind megragadható folyamatok, s ezek értelemszerűen fognak beszűrődni a campusok területére. A felsőoktatásba most belépő diákok szabadidős kultúrája éppen ezért eltér a korábbi évtizedek hallgatóságának sajátosságaitól. Fontos kiemelni azt is, hogy míg a két-három évtizeddel ezelőtt az egyetemi kollégiumok a fiatalok életében szinte először nyújtották a függetlenség, a külső kontroll nélküliség lehetőségét, addig az egyetemekre-főiskolákra most belépők általában már többéves tapasztalattal bírnak ezen a területen.

A hallgatói életmód a szabadidő szociológiájának szemszögéből

A szabadidőt alkotó tevékenységeket, ezek sajátosságait sok tényező befolyásolja. A hallgatói populáció esetében két fontos adottság is annak színes, változatos eltöltését valószínűsíti: ennek egyike az életkor változója, a másik pedig a normál társadalomtól eltérő szociokulturális háttér. Azt, hogy a fiatalok szabadidő-eltöltése magasabb aktivitási szinteken valósul meg, a hazai vizsgálatok is alátámasztják (Hunyadi, 2005; Antalóczy et al. 2010) – esetükben

gyakoribbak az intézménylátogatások (akár a magas-, akár a tömegkultúrához kapcsolódó intézményeket vizsgáljuk), jellemzőbbek a különböző sporttevékenységek, és a társas élet különböző eseményei is sokkal inkább épülnek be, ha nem is a mindennapok rutinjába, de a hetente-havonta ismétlődő programok közé. Az életkor ilyen hatása logikusnak tekinthető, hiszen a fiatalok esetében a kötött tevékenységek rendszere nem olyan kiterjedt, mint a felnőtt életszakaszban. Ezen kívül azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a fiatalabb kohorszok esetében a státus-hovatartozás reprezentációjának talán a legkézenfekvőbb terepe a szabadidős tevékenységek világa. Bizonyos szórakozóhelyek, szórakozási formák státuszszimbólumokként funkcionálnak, s ezek használata, látogatása megerősítheti a referenciacsoportok irányában a birtokolt vagy birtokolni vágyott társadalmi pozíciót.

A másik tényező, amelyet meg kell említenünk, a sajátos szociokulturális háttér. A hallgatói bázis átalakulásában kiemelhetjük a nem tradicionális diákok megjelenését – ugyanakkor a felsőoktatás nappali tagozatán tanulók kulturális és gazdasági tőkéje még mindig kedvezőbb, a szülők iskolai végzettsége pedig magasabb a normál társadalom értékeitől. Ez még egy olyan regionális vonzáskörzettel bír, relatíve hátrányosabb helyzetű hallgatói összetételt felmutató egyetem esetében is így van, mint a Debreceni Egyetem (Pusztai, 2011). A szabadidőt elemző kutatások világában szinte közhelynek számít az a kijelentés, hogy a magasabb státus azt a tényt eredményezi, hogy a kötetlen tevékenységek változatosabb rajzolatot mutatnak. Ennek magyarázata összetett jelenség, s csak részben indokolható a kedvezőbb anyagi helyzettel. Meg kell említenünk még a kulturális tőke inkorporált szegmensét (Bourdieu, 1978), amely a habituális jegyek rögzülésének irányába hat, de nem feledkezhetünk el a magaskulturális tevékenységek státustámogató funkciójáról sem. Az értelmiségi családok szocializációs mechanizmusaiban ezen kívül a szabadidő tanulási-tanítási elemekkel telítődik, s olyan tevékenységek meglétét valószínűsíti, mint a könyvolvasás. Abban az esetben pedig, ha a hallgató szociokulturális háttere hátrányosnak tekinthető, a mobilitáshoz szükséges beállítottságok és gyakorlatok mozdíthatják a diákokat (valamint a szüleiket) az értelmiségi minták követésének irányába.

Fontos megjegyezni, hogy a szabadidő mértéke nincsen lineáris kapcsolatban a társadalmi pozícióval. A kötetlen tevékenységek mennyisége össztársadalmi szinten az utóbbi évtizedekben növekvő tendenciát mutatott, miközben a munkajellegű tevékenységek ráfordításai csökkenni látszanak.² A magasabb státusú csoportok ugyanakkor nem rendelkeznek több szabadidővel, csupán annak aktivitási szintjében foghatók meg eltérések. Ugyanakkor joggal feltételezhetjük, hogy a szabadidős tevékenységek bővülése az életmódon belül a campusok világában is megfigyelhető.

A szabadidő kapcsán nem csupán annak kiterjedéséről, hanem a tevékenységek átrendeződéséről is beszélnünk kell. Talán a legfontosabb tendencia annak a folyamatnak a kiteljesedése, amit az ezredforduló környékén Hunyadi (2005) a modern szabadidő térhódításaként írt le. A modern szabadidő nem egyenlő a tömegkulturális tartalmakkal, a kifejezés inkább a technikai közvetítettséget hangsúlyozza. A szabadidő ezen szegmense jellemzőbb a fiatalokra, valamint a férfiakra, s az ezredforduló tájkán még komoly mértékben osztotta

² Forrás: A 15–74 éves népesség napi időfelhasználása (2010); Falussy (2001).

két táborra a társadalmat. A Regionális Egyetem Kutatás³ hallgatói mintájának vizsgálata során azt találtuk, hogy a modern szabadidőhöz kapcsolódó olyan tevékenységek, mint a számítógép-használat vagy az internet, még 2005-ben sem jellemezték egyöntetűen a hallgatókat (Bocsi, 2013), s ennek időtartamai – mai szemmel nézve – meglehetősen alacsony értéket mutattak. A Campus-Lét Kutatás 2010-es adatainak elemzése azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy az elmúlt években a számítógép-használat a campusokon belül már nem funkcionál törésvonalként. A modern szabadidő mennyisége jelentősen megnövekedett, ennek napi becsült átlaga a négy órát is meghaladta (Bocsi, 2012). A kérdés csupán az, hogy vajon a hallgatók honnan csoportosították át azokat az időkereteket, amelyek a kötetlen tevékenységek ezen csoportját ilyen mértékben növelték meg. Fontos kiemelnünk azt is, hogy a számítógép használata a diákok esetében igen sok funkciót – köztük olyanokat, amelyek nem sorolhatók a szabadidő szférájába – elláthat. A felsőoktatás, véli Vajda (2008), az oktatásnak az a szintje, amely a legjobban adaptálódott az információs technológia használatához. Ugyanakkor kvalitatív kutatási eredményeink arra mutattak rá, hogy a monitor előtt töltött percek jelentős része a vártnál jóval kevésbé kapcsolódik a tanulási tevékenységekhez (Bocsi, 2012).

A diákok szabadideje az értékszociológia nézőpontjából

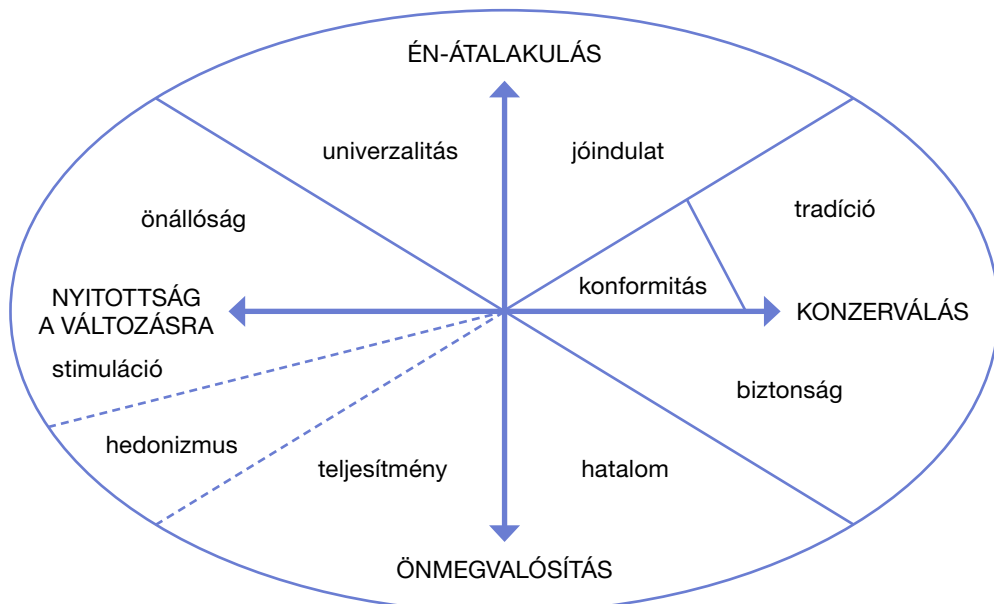
Az értékek fogalmához Schwartz (2003) öt lényeges tulajdonságot kapcsol. Ezek a fogalmi jelleg, a specifikus helyzeteken való túlmutatás, a lét kívánatos végállapotaira vagy a kívánatos viselkedésre való vonatkozás, az a képesség, hogy vezetik a viselkedésnek és az események szelekcióját és értékelését, valamint egy bizonyos fontossági sorrendben való kikristályosodás. Ha továbbfűzzük ezt a gondolatmenetet, akkor láthatjuk, hogy a kötetlen tevékenységek közötti választások mechanizmusa illeszkedik ezekhez – elég, hogyha a viselkedés szelekciójára, a választások mechanizmusára vagy a fontossági sorrendek kreációira gondolunk. Az értékek és a cselekedetek közötti kapcsolat azonban nem fogható fel tisztán lineáris és ok-okozati modellként, sőt, nem is pontosan felderített vagy felderíthető⁴ – ugyanakkor az értékrendszerek cselekedeteket befolyásoló keret-jellege minden bizonnyal egy működő konszolidációra mutat rá.

Ha rátekintünk az értékek kétdimenziós modelljére, amely Schwartz (2003) nevéhez fűződik, akkor a szabadidős színhelyeket és tevékenységi formákat hozzá tudjuk illeszteni bizonyos mezőkhöz (*l. ábra*), vagy akár a Rokeach-teszt által felmért értékpreferenciák rendszeréhez (Füstös és Szakolczai, 1999).

³ NKFP-26-0060/2002, Kutatás vezető: Prof. Dr. Kozma Tamás.

⁴ Keller például felteszi a kérdést, hogy vajon a körülmények befolyásolják az értékeket vagy fordítva (Keller, 2008). Hankiss azt a problematikát boncolgatja, hogy az emberi cselekvések és az adott szituációkhoz kapcsolódó értékek nem fedik le egymást (Hankiss, 1978).

1. ábra. A tíz alapérték szerveződése Schwartz modellje szerint (Forrás: Keller, 2009)

Fontos hangsúlyoznunk, hogy itt nem elsősorban a szabadidő mennyiségével való kapcsolatot keressük, hiszen tudjuk, hogy a kötetlen időkeretek kiterjedt tömbjei sok esetben passzív felhasználással párosulnak. Azonban léteznek olyan kapcsolatok a két szféra között, amelyek megkérdőjelezhetetlenül fonódnak össze: a műveltség, amely a Rokeach-teszt egyik iteme, a szabadidő magaskultúrára irányuló felhasználásához kapcsolódhat (pl. színház- vagy hangverseny-látogatás, olvasás), míg a hedonizmus, mint a Schwartz-féle rendszer egyik alapértéke, a hallgatói szabadidő olyan elemeivel alkothat szerves egységet, mint például a házibulik és más szórakozóhelyek látogatása, a stimulációt pedig könnyen kapcsolatba hozhatjuk az extrém sportok bármelyikével. A hagyományos önkéntesség körébe tartozó cselekedetek (Fényes és Kiss, 2011) a jóindulat és az univerzalitás tengelyére pozicionálhatók, míg a hagyományörző tevékenységek a tradícióhoz és a konformitáshoz állnak közel.

A hallgatói populáció értékpreferenciái a magyar társadalom jellegzetességeitől eltérő képet mutatnak – ilyen sajátos vonás például a materiális javak alacsonyabb pozicionálása, a poszt-materiális értékek vagy a műveltség magasabb skálaértékei. A rendelkezésünkre álló kutatási eredmények ugyanakkor keresztmetszeti jellegűek (Jancsák, 2011; Boesi és Tornyi, 2012; Marián, 2012), így időbeli elmozdulások modellezésére nem alkalmasak. Azt azonban látnunk kell, hogy a felsőoktatásban lezajlott változások kihatnak a diákok értékpreferenciáira is (pl. a hallgatói összetétel változása), a szabadidő-társadalmak szcenáriója, valamint az utóbbi évek művelődési trendjei (Antalóczy et al. 2010) azonban egy, a hedonizmus és a stimuláció irányába mutató elmozdulást sejtetnek, a hallgatók ideáltipikus képét pedig a riesman-i (1983) belülről irányított embertípus felől a kívülről irányított jegyek felé mozdíthatják.

Az elemzés módszertani keretei

Elemzésünk során a Campus-lét Kutatás 2010-ben felvett, több mint kétezer fős adatbázisát használtuk fel (N=2384). A mintába kerülés nem véletlenszerű kiválasztással történt, azonban az adatbázist később a nem és a kar változójára súlyozták. A szabadidős tevékenységek gyakoriságát a lekérdezés során két kérdésblokk mérte fel – az itemek közül végül 18-at tartottunk meg. Következő lépésben a szabadidő-struktúra alapján klasztereket különítettünk el, ennek során 15 itemet használtunk fel. A klaszter-hovatartozást kereszttáblás elemzés segítségével a nem, a településtípus, a szülők iskolai végzettsége, valamint a gazdasági tőke indexének eszközével elemeztük. A gazdasági tőke indexét a hallgatók tartós fogyasztási javakkal való ellátottságának segítségével térképeztük fel: 12 item (például: saját lakás, saját autó) mérte fel a diákok gazdasági helyzetét, a kapott indexértékek alapján pedig elkülönítettük az alacsony, a közepes, illetve a magas ellátottságú almintákat. A hallgatói értékpreferenciákat a Rokeach-féle értékteszt 36 itemes értéksorával mérték fel, amely 18 eszközértéket és 18 célértéket tartalmaz, s a diákok az egyes itemek fontosságát egytől ötig terjedő skálán értékelték. Az értékfaktorkat mind a célértékek, mind pedig az eszközértékek esetén elkülönítettük.

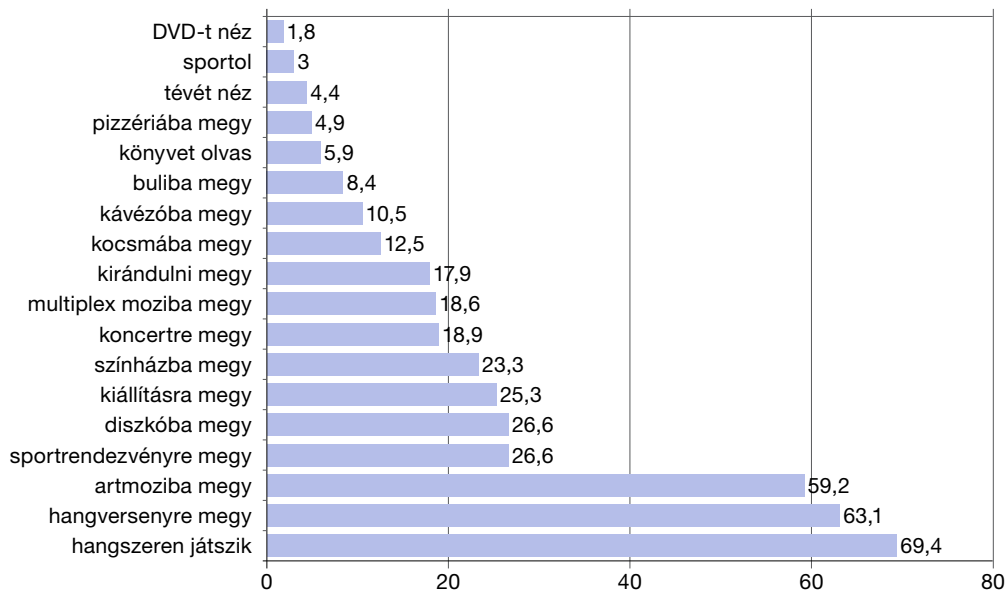
Elemzésünk hipotézisei a következők voltak:

- A soha nem látogatott intézmények és soha nem végzett tevékenységek mintázata magán viseli a hallgatói populáció magasabb státusának jegyeit, ugyanakkor a hallgatói életmód egészében a modern szabadidő fog dominálni.
- A magyarázó változók esetében minden esetben szignifikáns kapcsolatot feltételezünk a klaszter-hovatartozás vizsgálatakor.
- Feltételezzük, hogy a színes szabadidő-felhasználással jellemezhető klaszterek esetében a magaskulturális jegyekkel, nyitottsággal jellemezhető értékfaktorkat lesznek jellemzők.

A hallgatói szabadidő az empirikus elemzés tükrében

A diákok szabadidős tevékenységeit a lekérdezés során két kérdésblokk térképezte fel, azonban a gyakoriságok megadott kategóriái eltérőek voltak. Ezért a hallgatók kötetlen tevékenységeit a soha nem végzett tevékenységek százalékos mutatóival reprezentáljuk (2. ábra). Teljesen logikus, hogy a napi rutinhoz kapcsolódó elemek százalékos arányai alacsonyabbak, míg az intézménylátogatásokhoz kapcsolódó itemek értékei, valamint a hangszeres zene diákéletmódba való beépülése mérsékelt. Fontos kiemelni azonban, hogy a filmek megtekintése megelőzi a televíziózást, illetve a sport, a bulik, valamint a kocsmák látogatása is előkelő helyet kap a hallgatói életmódban. A szabadidő felhasználásának színesebb voltát megerősíti, ha a kapott adatokat más kutatási eredményekhez viszonyítjuk: az Ifjúság 2008 kutatásban például a 20–24 éves korosztály 29%-a soha nem jár multiplex moziba. Az artmozik esetében ez az arány 67%, míg a kiállítás 47, a hangverseny 80, a színház pedig szintén 47%-os értéket kap (Szabó és Bauer, 2009). Benedek (2010) budapesti felnőtt mintája ugyancsak alacsonyabb magaskulturális aktivitást mutat.

2. ábra. A diákok által soha nem végzett tevékenységek százalékos arányai (N=2384, saját ábra)⁵

A gyakoriságokat felhasználva ezután minden tevékenység esetében elkülönítettünk egy közel egyharmados nagyságú almintát – erre azért volt szükség, mert a két kérdésblokk skálaértékei, amelyek a kötetlen tevékenységek gyakoriságát mérték fel, nem egyeztek meg. Az így kapott változók segítségével készítettük el a szabadidős klasztereinket nem hierarchikus eljárással és listwise módszerrel. Öt klasztert sikerült identifikálnunk, a legkisebb elemszáma 393 fő volt (1. táblázat). A könnyed klasztert magasabb szórakozási és alacsonyabb művelődési aktivitás jellemzi, az alternatív csoportban a bulizás, a kocsmába- és a koncertre járás magas olvasással párosul. A passzív tévéző csoport csupán egyetlen területen mutat magasabb „aktivitást”. Az egészségtudatos nyitott, illetve a színes klaszterek esetében a különbséget leginkább a különböző bulizási formák, illetve a sport területén tudjuk megragadni, ugyanakkor mind a két csoport jelentős magaskulturális aktivitással bír. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a második legnagyobb elemszámú hallgatói klaszter a passzív tévéző csoport.

1. táblázat. Szabadidős klaszterközpontok hallgatói mintában (N=2384, saját ábra)

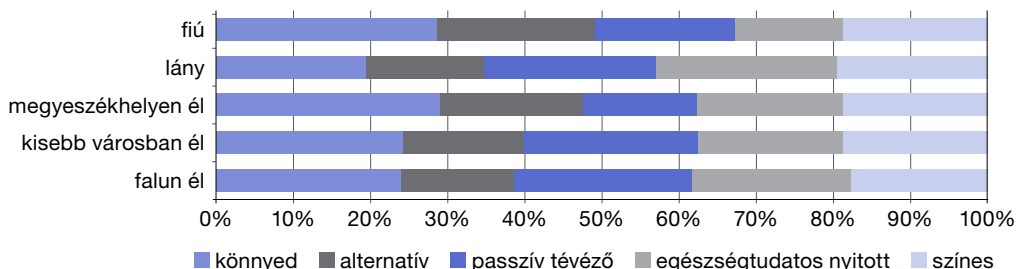
	Klaszterek				
	könnyed	alternatív	passzív tévéző	egészségtudatos nyitott	színes
kirándulni megy	1,94	1,99	1,77	2,13	2,16
diszkóba megy	2,76	1,64	1,55	1,82	2,73
buliba megy	2,80	2,50	1,80	2,13	2,89

⁵ A DVD-t néz kategóriába a letöltött vagy az interneten megtekintett filmek is beletartoztak.

	Klaszterek				
	könnyed	alternatív	passzív tévésző	egészségtu- datos nyitott	színes
multiplexbe megy	1,99	1,80	1,75	2,15	2,43
sportrendezvényre megy	2,12	1,72	1,45	2,08	2,29
színházba megy	1,70	1,89	1,55	2,05	2,08
kiállításra megy	1,63	1,90	1,61	2,06	1,97
koncertre megy	1,84	2,28	1,60	1,96	2,16
sportol	1,81	1,56	1,53	2,20	1,95
televíziót néz	2,56	1,96	2,44	2,36	2,48
DVD-t néz	2,05	2,04	1,86	1,96	2,24
könyvet olvas	1,34	2,61	1,81	2,75	2,44
kocsmába megy	2,14	2,69	1,24	1,20	2,52
kávézóba megy	1,43	1,82	1,19	1,67	2,64
pizzériába megy	1,60	1,36	1,34	1,60	2,28
<i>elemszám</i>	<i>517</i>	<i>393</i>	<i>479</i>	<i>462</i>	<i>441</i>

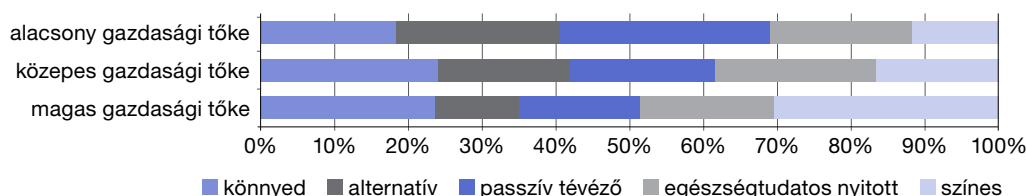
A klaszterek szociokulturális összetételét keresztábrás elemzéssel és khi-négyzet próbával vizsgáltuk meg ($p > 0,05$), a magyarázó változók közé pedig a nemet, a településtípust, a szülők iskolai végzettségét, illetve a gazdasági tőke indexét használtuk fel – s kaptunk minden esetben szignifikáns kapcsolatot. Ez a tény rámutat a szabadidő-struktúra erős státus-beágyazottságára, amelyet még az egyetem mint relatíve homogenizáló intézmény sem tud mérsékelni. A nemi hovatartozást megvizsgálva kijelenthetjük, hogy a könnyed és az alternatív klaszterekben a fiúk, míg a passzív, illetve az egészségtudatos nyitott csoportban a lányok felülreprezentáltak. Mindez egybecseng a nők passzívabb szabadidő-felhasználásával, amely a normál társadalom esetében is kimutatható, illetve azzal a ténnyel, hogy a szórakozóhelyek látogatása inkább a fiúkra jellemző. A településtípus viszonylatában érdemes kiemelni, hogy a passzívak aránya a települési hierarchia alsóbb régiója felé emelkedik, míg a könnyed és az alternatív csoportok ezzel ellentétes rajzolatot mutatnak. A magaskultúrára leginkább építő klaszterek azonban a településtípusokba nem különösebben beágyazottak (3. ábra).

3. ábra. A nem és a településtípus hatása a szabadidős klaszter-hovatartozásra (N=2384, khi-négyzet próba, sig.: 0,000 és 0,001, saját ábra)

A szülők iskolai végzettségét a diploma meglétével mértük fel, s találtunk szignifikáns kapcsolatokat (sig.: 0,000 és 0,000). A mintázatok az apa és az anya esetében is megegyeznek: azon klaszterekben, ahol magaskulturális tevékenységek nem kifejezetten jelennek meg (könnyed, passzív tévésző), a diplomás szülők gyermekei alulreprezentáltak. (Az alternatív csoport esetében az olvasás a szabadidő-struktúra szerves részét képezi.) A gazdasági tőke indexével a szabadidős klaszterek szintén szoros kapcsolatot mutatnak (sig.: 0,000). Ki kell emelnünk a passzív tévészők arányának kiugró értékét a leghátrányosabb gazdasági körülmények közül érkező diákok esetében, illetve láthatjuk, hogy a magaskulturális elemeket felvonultató klaszterek nem azonos módon reagálnak a magyarázó változóra – a színes csoportba tartozó diákok aránya a kedvezőbb háttérrel bíró csoportok esetében kiugró, míg az alternatív alminához tartozó hallgatók alig kerülnek ki a magasabb státusú csoportokból. Szemléletes a könnyed, tehát a szórakozásra fókuszáló csoport rajzolata is (4. ábra).

4. ábra. A gazdasági tőke hatása a szabadidős klaszter-hovatartozásra (N=2384, kхи-négyzet próba, sig.: 0,000, saját ábra)

Elemzésünk utolsó szakaszában arra vállalkoztunk, hogy mind a célértékeket, mind pedig az eszközértékeket faktoranalízis segítségével modellezzük.⁶ A célértékek során három faktort tudtunk megragadni, ezek a humanista-integrált, a személyekben boldogságot kereső, illetve a hedonista-egoista faktorok voltak. Magyarázatra talán csak az első kategória szorul: ez az értékek olyan összerendeződését jelenti, amelyben a közösségben való gondolkodás (haza biztonsága, egyenlőség) humanisztikus értékekkel (bölcesség, belső harmónia, elvégzett munka öröme) párosul. Az eszközértékek esetében egy filantrop (megbocsátó, segítőkész, szeretettel teljes, szavahihető), egy racionális-karrierista (hatékony, törekvő, logikus gondolkodású, önálló), egy nyitott-kreatív (bátor-gerinces, előítéletektől mentes, kreatív) és egy bürokrata faktort tudtuk elkülöníteni (fegyelmet, engedelmes) (2. táblázat).

⁶ A faktorokat varimax módszerrel rotáltuk, és maximum likelihood becslést használtunk fel. A modellek kialakításakor figyeltünk arra, hogy változóként a magyarázott információ ne csökkenjen egy egység alá. A megőrzött információmennyiség a célértékeknél 37%, az eszközértékek esetében 46% volt. Az illeszkedő faktorstruktúrát úgy tudtuk elérni, hogy 13-13 értéket tartottunk meg.

2. táblázat. A célértékek és az eszközértékek faktorai (N= 2384, saját ábra)

Célértékek	Humanista-integrált	Személyekben boldogságot kereső	Hedonista-egoista
béke	0,549		
boldogság		0,666	
bölcsesség	0,474		
belső harmónia	0,493		
egyenlőség	0,571		
elvégzett munka öröme	0,567		
érdekes élet			0,433
haza biztonsága	0,479		
igaz barátság		0,411	
igaz szerelem		0,548	
kellemes élet			0,542
emberi önérzet			0,534
szabadság			0,603

Eszközértékek	Filantróp	Racionális-karrierista	Nyitott-kreatív	Bürokrata
bátor			0,531	
fégyelmezett				0,525
hatékony		0,686		
logikus gondolkodású		0,543		
megbocsátó	0,546			
segítőkész	0,684			
szavahihető	0,487			
szeretettel teljes	0,639			
törekvő		0,475		
előítéletektől mentes			0,486	
engedelmes				0,658
önálló		0,479		
alkotó szellemű			0,547	

Az identifikált faktorok átlagait végül variancia-analízissel vizsgáltuk meg a szabadidős klaszterek segítségével, s hat esetben szignifikáns kapcsolatot találtunk (3. táblázat). A kirajzolódó összefüggések rámutatnak az egyes csoportok árnyaltabb jellemvonásaira – megragadhatóvá válik például az alternatív klaszter nyitott, hedonista, de a makro- és mikroszintű értékeket, valamint a szigorú betagozódást egyaránt elutasító jellege, a könnyed almintának a nyitott gondolkodástól való távolsága, vagy az egészségtudatos nyitott klaszter humanista jellege. Kirajzolódnak a nehezebben elkülöníthető két klaszter, az egészségtudatos nyitott, valamint a színes alminták értékkülönbségei is (ez a distancia az individuális-kollektív tengelyen is értelmezhető). Fontos rámutatnunk a passzív tévő csoport sajátos értékstruktúrájára is – a bürokrata faktor elfogadottsága esetükben nem nevezhető meglepőnek, a humanista-integrált értékek támogatása azonban nehezebben értelmezhető – talán a faktor statikus jegyeivel tudjuk interpretálni a táblázatban látottakat.

3. táblázat. Faktorszórok átlagai szabadidős klaszterek szerint (N=2384, ANOVA teszt, $p > 0,05$, saját ábra)

	Humanista – integrált	Személyekben boldogságot kereső	Hedonista – egoista	Filantróp	Nyitott – kreatív	Bürokrata
könnyed	-0,157	0,100	-0,004	-0,026	-0,156	0,002
alternatív	-0,147	-0,078	0,077	-0,102	0,052	-0,212
passzív tévésző	0,094	-0,128	-0,179	-0,012	-0,073	0,131
egészségtudatos nyitott	0,194	0,023	0,028	0,096	0,110	0,105
színes	0,010	0,076	0,113	0,020	0,073	-0,034
sig.	0,000	0,000	0,000	0,015	0,000	0,000

Összegzés

Összegzésünk első részében a hipotézisek vizsgálatára kerül sor. Első feltételezésünk a diákok tevékenységstruktúrájára vonatkozott, s a hallgatók esetében egy magaskulturális jegyekkel bíró, ámde modern dominanciát feltételezett. Ennek a kérdésnek az eldöntésében a soha nem végzett tevékenységek százalékos arányait használtuk fel, és úgy véljük, hogy ez a hipotézisünk valószínűsíthető – a diákok más művelődésszociológiai vizsgálatok eredményeihez viszonyítva sokkal inkább látogatják a kulturális intézményi háló elemeit, a napi rutinjukban ugyanakkor a modern elemek dominálnak – a DVD-nézés, valamint a televíziózás például megelőzi az olvasást. Második hipotézisünk arra vonatkozott, hogy a kiválasztott magyarázó változók (nem, településtípus, szülők iskolai végzettsége, gazdasági tőke mértéke) rányomják a bélyegüket a klaszter-hovatartozásra. A kapcsolatokat minden esetben dokumentálni tudtuk, s ezek irányai megrajzolták az egyes klaszterek szociokulturális sajátosságait. Harmadik hipotézisünk azonban, amely a klaszterek értékhatárára vonatkozott, már csak részben állta meg a helyét. A színes, valamint a részben idesorolható alternatív faktor ugyanis nem volt jellemezhető a humanista-integrált értékekkel, s azt is látnunk kell, hogy a passzív tévésző csoport esetében a humanista-integrált jegyek szintén jellemzők voltak.

Tanulmányunkban egyrészt arra tettünk kísérletet, hogy a diákok szabadidő-felhasználásának vizsgálatához szükséges elméleti kereteket felvázoljuk. A szabadidő mennyiségének feltárásakor nemzetközi és hazai hallgatói időmérleg-vizsgálatok eredményeit használtuk fel, majd ezek alakulását a felsőoktatás szerkezetváltozásának folyamatába helyeztük bele. Fontos kiemelni az ifjúsági életszakasz sajátosságainak ide illő elemeit, amely megmagyarázza a kötetlen tevékenységek felértékelődésének trendjét a fiatalok tevékenységstruktúrájában. Az elméleti keretek megvonása során az értékszociológia kapcsolódó elméleti és empirikus eredményeit is összefoglaltuk. Elemzésünk másik célja a hallgatói szabadidő árnyaltabb megközelítése volt. A Campus-lét Kutatás adatbázisának segítségével kirajzolódó kép bár keresztmetszeti jellegű, de fontos támpontokat adhat a téma vizsgálatakor. Rámutat a diákoknak a modern szabadidő irányába történő elmozdulására, valamint kiemeli annak sajátos jegyeit. Fontos hangsúlyozni, hogy a kedvező szociokulturális háttér és az értelmiségi pálya ellenére a diákok egy jelentős és nem elhanyagolható nagyságú csoportjának a kötetlen tevékenységei

passzív jellegűek, s léteznek olyan klaszterek, ahol a könyvolvasás, mint tevékenység egyáltalán nem képezi részét a diákéletmódnak (könnyed, illetve passzív tévéző klaszter). Az egyes szabadidős csoportok alaposabb megismerését segítette az értékpreferenciáiknak a modellezése, amely segített elhelyezni az almintákat az individuális-kollektivistá tengelyen, vagy tisztázta azok hedonizmusához vagy a filantróp attitűdökhöz való viszonyát. A kirajzolódó kép azonban nem teljes – egyrészt azért, mert az adatok csupán keresztmetszeti jellegűek, másrészt pedig abból kifolyólag, hogy a szabadidő-struktúrák bizonyos szeletei kvantitatív eszközökkel nehezen megközelíthetők.

Hivatkozások

- A 15–74 éves népesség napi időfelhasználása, 2010. A 2009/2010. évi időmérleg-vizsgálat összefoglaló adatai (2011). *Statisztikai Tükör*, 5, 87. 1–4.
- Falussy B. (szerk.) (2001): *Az 1999/2000. évi életmód és időmérleg felvétel módszertani dokumentációja I.* KSH, Budapest.
- Altorjai Sz., Róbert P. (2006): Munkaorientáció, emberi megtérülés. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovic Gy. (szerk.): *Társadalmi riport.* TÁRKI, Budapest, 314–333.
- Andorka R., Hradil, S., Peschar, J. L. (1995): *Társadalmi rétegződés.* Aula Kiadó, Budapest.
- Antalóczy T. – Füstös L. – Hankiss E. (2010): Magyarország kulturális térképe. In: Antalóczy T., Füstös L., Hankiss E. (szerk.): *Mire jó a kultúra? Jelentés a magyar kultúra állapotáról.* Magna Produkció, Budapest, 14–53.
- Beck, U. (2013): A munka jövője és scenáriói. In: Darvai T. (szerk.): *Felsőoktatás és munkaerőpiac. Eszményektől a kompetenciák felé.* Belvedere Meridionale, Szeged, 11–44.
- Babcock, B. – Macks, M. (2011): The falling time cost of college: evidence from half a century of time use data. *The Review of economic and statistics*, 92, 2. 468–478.
- Benedek M. (2010): A kulturális fogyasztás budapesti szinterei. In: Antalóczy T., Füstös T., Hankiss E. (szerk.): *Mire jó a kultúra?* Magna Produkció, Budapest, 55–90.
- Bocsi V. (2012): Harmónia vagy disszonancia? A modern szabadidő vizsgálata a campusokon. In: Dusa Á., Kovács K., Márkus Zs., Nyüsti Sz., Sörös A. (szerk.) *Egyetemi Élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok II.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 195–208.
- Bocsi V. – Tornyi Zs. (2012): A vallás értékszociológiai vizsgálata egy regionális elemzés tükrében. In: Földvári M. – Nagy G. D. (szerk.): *A vallás a keresztény társadalom után.* Belvedere Meridionale, Szeged, 173–198.
- Bocsi V. (2013): *Az idő a campusokon.* Belvedere Meridionale, Szeged (megjelenés alatt).
- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.* Budapest, Gondolat Kiadó.
- Fényes H. (2010): *A nemi sajátosságok különbségeinek vizsgálata az oktatásban.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Fényes H. – Kiss G. (2011): Az önkéntesség szociológiája. *Kultúra és Közösség*, 4, 1. 35–48.
- Füstös L. – Szokolczai Á. (1999): Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977–1998). *Szociológiai Szemle*, 9, 3. 54–73.

- Hankiss E. (1978): Értékszociológiai kísérlet. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
- Hunyadi Zs. (2005): A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője. In: Enyedi Gy., Keresztély K. (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 91–109.
- Jacobsen, C. W. – Forste, R. (2011): The wired generation: academic and social outcomes of electronic media use among university students. *Cyberpsychology*, 14, 5. 275–280.
- Jancsák Csaba (2011): Tanárjelöltek értékvilága. In: Kozma T. – Perjés I. (szerk.): *Törekvések és lehetőségek a 21. század elején*. Új kutatások a neveléstudományokban 2010. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 145–59.
- Keller T. (2008): Értékrend és társadalmi pozíció. *Századvég*. Új Folyam, 13, 47. 151–187.
- Keller T. (2009): Létezik-e európai értékrend? In: Füstös L. – Szalma L. – Guba I. (szerk.): *Társadalmi Regiszter 2009*. 1. 39–46.
- Marián B. (2012): A debreceni egyetemisták értékvilága. *Educatio*, 21, 2. 272–285.
- Pusztai G. (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezéig*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Riesman, D. (1973): *A magányos tömeg*. KJK, Budapest.
- Roth, J. L. – Brooks-Gunn, J. – Linver, M. R. – Hofferth, S. L. (2003): What happens during the school day? Time diaries from a national sample of elementary school teachers, *Teachers College Record*, 105, 3. 317–343.
- Schwartz, S. H. (2003): Univerzálíák az értékek tartalmában és struktúrájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In: Váriné Sz. I. (szerk.): *Értékek az életben és a retorikában*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 105–154.
- Szabó A. – Bauer B. (szerk.): (2009) *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest.
- Szőcs A. (2013): Munkaviszony és viszony a munkához – hallgatók a Debreceni Egyetemen. In: Darvai T. (szerk.): *Felsőoktatás és munkaerőpiac. Eszményektől a kompetenciák felé*. Belvedere Meridionale, Szeged, 87–124.
- Vajda Zs.(2008): Tudáshalászat – Az internet és a tanulás. *Educatio*, 17, 2. 242–251.
- Váriné Sz. I. (1987): *Az ember, a világ, és az értékek világa*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Zulauf, C. R. – Gortner, A. K. (1999): *Use of time and academic performance of college students – Does studying matter?* Lecture. Ohio, 1999. August 8–11. American Agricultural Economics Association, Annual Meeting, Ohio State University. ageconsearch.umn.edu/bitstream/21547/1/sp99zu01.pdf, 2012.09.05.12.h